

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ**

СТАЛІНСЬКІ РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ВЧИТЕЛІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала:

здобувачка ІV курсу 07-441 групи
Спеціальності 014 Середня освіта
Спеціалізації 014.03 Історія
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)
Мезенок Вікторія Олександрівна

Керівниця

кандидатка історичних наук,
Кузовова Н.М.

Рецензентка

Безлуцька О.П., к.і.н., доцентка
кафедри соціально-
гуманітарних дисциплін та
інноваційної педагогіки
Херсонської державної морської
академії

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	5
1.1. Історіографія питання	5
1.2. Джерельна база	7
1.3. Методологія дослідження	8
РОЗДІЛ 2. СТАЛІНСЬКІ РЕПРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ	11
2.1. Причина сталінських репресій проти інтелігенції..	11
2.2. Основні події та масштаби терору	12
РОЗДІЛ 3. РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ВЧИТЕЛІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ	16
3.1 Антирадянські виступи освітян на Півдні України.	16
3.2 Репресовані вчителі Херсонщини	17
РОЗДІЛ 4. ТЕМА РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ВЧИТЕЛІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ: МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ	20
4.1. Методичні рекомендації щодо викладання теми сталінського терору	20
4.2. Використання біографічних відомостей про репресованих вчителів для патріотичного виховання та формування громадянської свідомості учнів	21
ВИСНОВКИ	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	27
ДОДАТКИ	31
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності.....	31
Додаток Б. Персоналії репресованих викладачів.....	34
Додаток В. Терміни та поняття на допомогу вчителю історії.....	36

ВСТУП

Актуальність теми роботи визначається увагою до масових репресій сталінського тоталітарного режиму на теренах України, спрямованого проти активних груп громадян, серед яких освітянська інтелігенція. У рамках репресивної політики в радянській Україні комуністична влада здійснювала терор, розкуркулення, депортації, гоніння і арешти інтелігенції та усіх інакомислячих, масові ув'язнення, депортації та розстріли «ворогів народу». Розгляд та розуміння цієї теми важливий не тільки тому що ці події залишили відбиток в історії. Потрібно пам'ятати про злочини тоталітарного режиму, щоб вони не повторювались в майбутньому. Також, тема роботи є актуальною нині, велика кількість людей перебуває на окупованих територіях України, під час війни та піддаються репресіям. Російська пропаганда, ідеалізує сталінізм та намагається боротися з українською культурою.

Мета роботи полягає в дослідженні сталінських репресій проти вчителів на прикладі Півдня України, також охоплення теми репресій в шкільному курсі історії. Ця мета визначила наступні *завдання*:

- проаналізувати історіографію, джерельну базу та методологію дослідження;
- дослідження методів боротьби зі сталінським режимом на прикладі викладачів Херсонщини;
- охарактеризувати аспекти вивчення даної теми на уроках у шкільному курсі історії.

Об'єктом роботи є становище освітян на Півдні України, спротив вчителів радянському режимові та масові сталінські репресії.

Предмет дослідження: сталінські репресії проти вчителів на Півдні України.

Хронологічні рамки дослідження: охоплюють період становлення репресивної політики радянської тоталітарної держави у

1920-х рр. та період «великого терору» 1937-1938 рр., що характеризувався наймасовішими репресіями.

Територіальні рамки дослідження охоплюють Південь України – територію, що входила до складу УСРР у міжвоєнний період: сучасні Запорізьку, Миколаївську, Одеську та Херсонські області.

У процесі дослідження були застосовані такі **методи**:

- історичний (аналіз джерел та систематизація історії);
- часовий (розгляд різної динаміки репресій у хронологічному порядку);
- порівняльно-історичний (вивчення особливостей масштабів і обсягів репресій у різні періоди тоталітарного режиму).

Структура роботи: вступ, чотири розділи, список використаних джерел та два додатки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія питання

У наш час і досі виникає велика кількість спорів та протиріч щодо оцінки масштабів політичних репресій сталінського режиму. Відгуки цих подій відчуються зараз у сучасному суспільстві, а російська пропаганда намагається навіть виправдати цей терор.

Великий об'єм праць припадає на 1990 рік, після того як у дослідників з'явився частковий доступ до архівів, які раніше були засекреченими. Одним із перших серйозних досліджень політичних репресій проти наукової інтелігенції в УРСР стала опублікована в 1990 році монографія історика Валентина Івановича Онопрієнко [19].

Також, слід відзначити висвітлення політичних репресій щодо інтелігенції у праці В.Даниленка, Г.Касьянова, С.Кульчицького [13]. У розділі „Ідеологічні прояви сталінізму“ автори розкрили боротьбу сталінського керівництва, партійних органів та організацій з науковою інтелігенцією, аналізують спроби владних структур подалати весь можливий супротив людини проти політики під час проведення масових репресій проти інтелігенції.

Масове переосмислення терору, як проблеми, на державному рівні почали висвітлювати вже після 1991 року із початком роботи комісії з реабілітації жертв сталінських репресій. Дослідницька діяльність отримала більше можливостей та широку матеріальну базу за рахунок передачі архівно-слідчих справ з колишнього КДБ до державних архівів. Але цей процес відбувався дуже повільно і триває по сьогодні. На нашу думку, ще є дуже багато цікавих та водночас трагічних матеріалів, які чекають свого оприлюднення. З 1992 року Верховна Рада України прийняла постанову про оформлення та видання багатотомного науково-

документального дослідження «Реабілітовані історією» по кожній області України. У контексті даного дослідження особливо важливими є томи, присвячені Півдню України (Херсонська [23], Миколаївська [21] та Одеська області [22]). Це видання поєднує в собі праці провідних вчених кожного регіону за темою проблематики сталінських репресій та публікації рідкісних архівних джерел регіонів, що в свою чергу поклало початок важливої роботи з дослідження архівної бази у місцевих архівах та архівах СБУ. Ця серія видань є насамперед важливою для історичного розвитку нашого суспільства, усвідомлення нашого минулого та саме головне – збереження пам'яті про людей які були замучені та скалічені, як морально так і фізично.

Велику увагу вивченню матеріалу про терор Й.Сталіна приділяв Ю.Шаповал. Його праця «Людина і система (Штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні)» (1994) розкриває механізми терору [12]. Також, слід відзначити роботи вченого-історика В.Нікольського. Його дослідження базується на з'ясуванні кількісного виміру репресій. Він досліджував точну кількість заарештованих органами ДПУ в УСРР протягом 1931-1932 років, а також кількість жертв репресій 1937 року. Результатом багаторічної праці В.Нікольського стала робота «Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х - 1950-ті рр.)» (2003) [18]. Ця монографія аналізує та показує механізми, масштаби та розмах діяльності каральних органів. Також, автор провів аналіз видів арештів та покарань, їх приблизну кількість за весь період сталінських репресій.

Якщо звернутися до праць, що стосуються саме Півдня України, то слід відзначити монографію М. Шитюка «Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-і роки ХХ століття» (2000)[25]. Автор виконав аналіз нормативної бази та практичну діяльність масових репресій. М. Шитюк зробив висновки, що саме законодавчі акти у міжвоєнний період переміщались у бік «розширення надзвичайних

методів тиску на політичних опонентів, що призвело до гіпертрофії функцій каральних органів».

На Півдні України активно піддавались репресіям національні меншини, що відображено в багатьох сучасних працях. Серед них Т.Іванова, котра зупинилась на сталінських репресіях проти єврейського населення. Л. Цибуленко та Г. Цибуленко висвітлювали питання репресій проти німців та поляків. [24] В. Шкварець та М. Шитюк також працювали над питанням репресій проти польського населення на Півдні України [26]. Дослідження Ю. Котляра та І. Міронова базувалися на вивченні репресивної політики проти селянства Миколаївщини [14]. І. Ніколаєв досліджував репресії проти робітників м. Миколаїв [14].

Масовим репресіям проти інтелігенції України присвячені праці С.Цвілюка, М. Шитюка та В. Шкварця [25]. Найгрунтовнішим дослідженням репресій щодо викладачів, студентів на Херсонщині є праці херсонських істориків В.Павленка [20] та О.Коника [15]. Репресії про інтелігенції в часи Голодомору 1932-1933 рр. досліджені в монографії Н.Кузовової [16].

Можна зробити висновок, що на даний момент склалась історіографія проблеми та створена дослідницька база для продовження її подальшого вивчення, зокрема у розрізі даної теми.

1.2 Джерельна база

Джерельна база дослідження базується на документах про сталінські репресії проти вчителів на Півдні України. Починаючи з 1990 років і до сьогодні, загальна база виявлених та опублікованих архівних матеріалів є вже доволі суттєва.

До вагомих джерел можна віднести серійне видання «Реабілітовані історією. Херсонська область» [23]. Ці видання відтворюють трагічну історію політичних репресій, що проводилися владою СРСР з 1917-1991 року. Для сучасних дослідників інформація, що міститься в цих

матеріалах, є дуже важливою. Насамперед вона описує та розповідає про репресійний терор, з яким стикалися не тільки дорослі, а й діти (арешти, протоколи допиту, вироки, акти про виконання вироків).

Значна кількість архівного матеріалу, що висвітлює досліджувану проблему, зберігається в архівах в Херсонській, Одеській та Миколаївській областях.

Державний архів Миколаївської області розмістив базу даних жертв сталінських репресій під назвою «Репресовані», вона містить інформацію про 9771 особу. Також, із документами можна ознайомитися в читальному залі Державного архіву Миколаївської області та на сайті архіву, де розміщені оцифровані документи [5].

Корисну інформацію містять виставкові матеріали архівів. Так, Державний архів Одеської області підготував онлайн-виставку «До Дня пам'яті жертв політичних репресій» [6], у межах якої представлені копії документів з архівних справ представників інтелігенції. У матеріалах, що є на сайті можна знайти інформацію про репресованих осіб.

Державний архів Херсонської області містить фільтраційні справи громадян, які перебували в таборах. У лютому 1994 року від управління Служби безпеки України в Херсонську область надійшло 7035 одиниць зберігання розсекречених справ [7]. Значна кількість документів оцифрована та розміщена на сайті архіву, що сприяє доступності архівної інформації для дослідників та забезпечує можливість користування архівними фондами навіть в умовах воєнного стану в Україні.

1.3 Методологія дослідження

Теоретичну основу дослідження покладають наукові принципи об'єктивності, історії та методології. При написанні роботи були використані та представлені наукові методи загального характеру: історичний (аналіз джерел та систематизація історії), часовий (розгляд різної динаміки репресій у хронологічному порядку), порівняльно-

історичний (вивчення особливостей масштабів і обсягів репресій у різні періоди тоталітарного режиму). Ознайомившись з літературою за темою дослідження, її можна розділити на праці радянських, сучасних вчених, української діаспори та зарубіжних дослідників. У радянській історії тема політичних переслідувань тривалий час була секретною. У другій половині 1980-х років ознаки демократичного переходу призвели до збільшення дослідницьких можливостей, присвячених вивченню політичних репресій.

Велику роль у дослідженні виконує саме, аналіз матеріалів Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Радянські репресивні органи мали шпигунів у всіх можливих прошарках населення, за допомогою так званих агентів здійснювалось накопичення інформації, яка стосувалась різних сфер життя.

У наш час для аналізування та вивчення стали доступні архівно-кримінальні справи та деякі розсекречені документи. У своїй праці про дослідження матеріалів радянських спецслужб О.Бажан [10], розглядає інформативні можливості та джерелознавчу цінність інформаційного матеріалу у відтворенні політичного, економічного та духовного життя населення України.

Висновок до першого розділу. Питання політичних репресій сталінського режиму досі залишається предметом дискусій і суперечок у сучасному суспільстві. Вивчення цієї теми почалося в 1990-х роках, коли дослідники отримали частковий доступ до раніше засекречених архівів. Верховна Рада України у 1992 році ухвалила постанову про видання багатотомного науково-документального дослідження «Реабілітовані історією» для кожного регіону України. Видання, присвячені Півдню України, є особливо важливими, оскільки в них поєднано праці провідних

науковців із теми сталінських репресій та публікації рідкісних архівних джерел.

РОЗДІЛ 2

СТАЛІНСЬКІ РЕПРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

2.1 Причини сталінських репресій проти інтелігенції

Одним зі злочинів сталінського режиму є масові репресії проти інтелігенції України. Її наслідками були деформація розвитку українського суспільства та культурного, освітнього рівня, втрати у розвиткові окремих напрямів наукової діяльності. У 1920-1930-і роки існувала верства населення, яка могла (теоретично) скласти опозицію тоталітарній системі. Це була інтелігенція – інтелектуальна еліта українського суспільства.

Фізичне та моральне знищення громадян було відразу розпочате після жовтневого перевороту 1917 року. Воно зачепило велику кількість верств населення, від селян до видатних діячів. Арешти вчених, вчителів, письменників, діячів культури зростали та набирали обертів.

Тогочасна влада орієнтувалася на тих, хто перебував в більшовицько-радянській системі та підтримував її. На зрадницьке ставлення була приречена інтелігенція, яка опинилася поза системою через своє походження чи ідейні переконання. Сам процес руйнації починався з поняття «інтелегенція». За виникнення умов утвердження диктатури діяли суворі політичні обмеження для тих, хто не зміг довести своє робітниче чи селянське походження. Це формувало негативне ставлення до вихідців тогочасної інтелегенції. Саме звинувачення в націоналізмі стало основою політичних переслідувань інтелігенції. Вважалося, що науковий прошарок суспільства втілює «не правильну ідеологію» у навчальних закладах і гальмує проведення радянською державою перетворень. Таке уявлення поширилося в період 20-х років (проведення політики «українізації»).

Політичний режим того часу закликав приділяти велику увагу боротьбі з представниками розумової праці. Вихідці з інтелігенції, які могли активно представляти свої погляди, тим самим могли «провокувати» молодь на подальших рух. У 1925-1928 рр. навіть були створені комісії з вивчення та обстеження діяльності вчителів й української інтелігенції.

Комуністична влада створила свою систему «правильних» поглядів. Особливо прискіпливо вони ставились до науковців, а найбільше уваги було до істориків, через те, що вчені не хотіли переписувати історію під так звані стандарти марксизму-ленінізму.

Таким чином, інтелігенція стояла на заваді планам радянського керівництва по встановленню верховенства ідеології Сталіна та політичного контролю над українським народом. Таким чином, якщо влада не змогли підкорити, вона вирішила винищувати незгідних за допомогою репресій.

2.2 Основні події та масштаби терору

Початком став процес проти української інтелігенції справа «Спілки визволення України»[8]. Саме існування такої «контрреволюційної організації» є міфічним. «СВУ» нібито об'єднувала навколо антирадянську інтелігенцію та займалась організацією підготовки до «загарбницької діяльності» іноземних держав СРСР.

Після судового процесу над СВУ у 1929 році, вся українська інтелігенція стала приречена та звинувачена в «запроданстві». За процесом СВУ було засуджено були 45 осіб: двоє вчених (С. Єфремов і М.Слабченко), 15 учителів, священників, письменників, редакторів. Крім того, 10 осіб були засуджені як студенти. Раніше обвинувачені входили до різних політичних організацій, шестеро були членами Партії КП України, двоє були державними службовцями, один був прем'єр-міністром (В.Чехівський).

Жертвами справи СВУ стали не тільки 45 звинувачуваних, які опинились у березні 1930 на судовій лаві у приміщенні Харківського оперного театру. Ще 700 осіб були заарештовані за підозри до цієї справи. Загалом під час та після процесу Спілки було заарештовано, вбито або заслано близько 30 тисяч осіб. Метою процесу було пояснення переслідування української інтелігенції і скомпрометувати політику українізації. Причетних осіб засудили до великих строків ув'язнення, а згодом велика кількість загинули в таборах. На Півдні України зазнав репресій Херсонський інститут народної освіти. Це питання досліджував науковий діяч В. Павленко [20]. При дослідженні кримінально-слідчих справ, які стосувалися затримань освітян, увагу привернули різні дати зізнань та арештів, зниклі сторінки з особових справ та загальний перебіг всього слідчого процесу.

У 1931 р. відбулась нова хвиля арештів. Цього разу осіб звинуватили у причетності до Українського національного центру (УНЦ)[9]. Більшість із них була емігрантами. Керівниками центру нібито були Михайло Грушевський та Всеволод Голубович. За звинуваченням належності до УНЦ було репресовано близько 50 діячів культури та науки.

Після того як Сталін призначив П. Постишева на посаду «особистого представника в Україні» (1933 рік), почалась чергова хвиля репресій та арештів. Було доручено закінчити колективізацію, провести чистку та звісно припинити зародки українізації.

Українських письменників страчували та засилали до таборів. Обвинувачували у шпигунстві і заарештовували філософів, художників, редакторів. Багато хто, не бажав відрікатися своїх поглядів, прибігали до самогубства, як це зробили М. Скрипник та М. Хвильовий. Загалом, у тогочасній Україні в 1930-х роках було вбито чи заслано майже 80 % творчої інтелігенції.

Масштабні «операції» не оминули і театральне мистецтво, у 1933 було заарештовано Леся Курбаса, а театр «Березіль» закрито. Влада стояла

на заваді творчості таких видатних кінорежисерів, як О. Довженка, І. Кавалерідзе, І. Савченка, І. Пир'єва, Л. Лукова. Т. У 30-х рр. Олександр Довженко був вимушений залишити Україну й переїхати до Москви.

Жахливі роки голодомору (1932-1933) [18] і звичайно ж, ці події пов'язані з другою хвилею репресій, які були вже спрямовані проти членів партій. Їх потрібно було покарати за « національне ухилення » та знищити. Сфабриковано справи, “Блоку українських націоналістичних партій”, Української військової організації” (УВО). Після вбивства С.М.Кірова (члена Політбюро ЦК ВКП(б), першого секретаря Ленінградського обкому партії) (1 грудня 1934 р.) введені Надзвичайні комісії військової колегії Верховного Суду СРСР – органи позасудових репресій. 1 грудня 1934 р. за пропозицією Й. Сталіна було прийнято постанову ЦВК СРСР “Про порядок ведення справ про підготовку або здійснення терористичних актів”, яка прибирала будь-які гарантії прав обвинувачених. Терміни розслідування зменшилися до 10 днів, обвинувачення мало бути вручене за одну добу до суду, де справа розглядалась без прокурора та адвоката. Апеляційні скарги та клопотання про помилування вироку не допускаються, а сам вирок підлягає негайному виконанню.

Арешти 1937-1938 охопили не тільки Україну, а й весь Радянський союз. Масштабно змінилися обставини звинувачень, якщо в 20-х та на початку 30-х вони були спрямовані проти непманів, куркулів та інтелігенції, то в 1937-1938 репресії розійшлися далі. Максимальним строком позбавлення волі (справи про державні злочини) збільшилось з 10 до 25 років.

Висновок до другого розділу. Сталінський режим здійснив масові репресії проти інтелігенції України, що деформувало розвиток українського суспільства та призвело до втрати напрямів наукової діяльності. Інтелігенція, яка теоретично могла б протистояти тоталітарній системі, опинилася під прицілом влади, звинувативши її в націоналізмі та

гальмуванні здійснення перетворень Радянської держави. Суд над СВУ 1929 року став початком судового процесу над українською інтелігенцією, що завершився засудженням і звинуваченням. Загалом понад 30 000 осіб було заарештовано, знищено чи заслано під час та після процесу СВУ. Репресії тривали хвилями, в результаті чого в 1930-х роках у радянській Україні було ліквідовано майже 80% творчої інтелігенції. Мішенню уряду стали письменники, філософи, художники, редактори і навіть режисери театру та кіно. Арешти 1937-1938 рр. охопили не тільки Україну, а й весь Радянський Союз, в результаті чого за сфабрикованими матеріалами справ були розстріляні сотні тисяч людей.

РОЗДІЛ 3

РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ВЧИТЕЛІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

3.1 Антирадянські виступи освітян на Півдні України

Освітня сфера – була дуже важливим компонентом у радянській системі, адже це давало повний контроль над новим поколінням. Молоді люди які понесуть у маси свої думки, тобто вигідні для влади думки. Але, не всі були з цим згодні, цією частиною і є саме освітяни, за свою діяльність вчителі були під пильним наглядом НКВС, і за „найменшу“ похибку піддавалися переслідування та репресіям.

На Півдні України переслідування почались ще з 20-х років в потім тягнулись і надалі, переростаючи в ще більші хвилі репресій.

Причини виступів:

- незадоволення політикою радянської влади щодо української мови та культури;
- низький рівень зарплат та жахливі умови життя освітян;
- примусове вилучення церковних земель та шкіл;
- зростання національної свідомості українців.

Однієї з гучних справ проти інтелігенції на Херсонщині є арешти «Спілки визволення України» [8]. Репресували близько 30 тисяч осіб по всій Україні, у тому числі й на Півдні України.

Одним із осередків антирадянської коаліції є Херсонський інститут народної освіти (ХІНО), була група викладачів, студентів, мешканців міста, яка прагнула знизити тиск влади на наукову діяльність та освіту. Загалом весь педагогічний склад, поширював «українізацію» навчального процесу[20].

Суспільно – політичне товариство «Українська Хата». Свою назву, скоріш за все, херсонське товариство обирало за прикладом «Української Хати в Одесі». Спільні зв'язки херсонської і одеської громади були тісними. Товариство було створено 19 березня 1917 року. Того вечора

було сформовано статутний комітет. До складу комісії увійшли Андрій Грабенко, Микола Чернявський, Терентій Якушев та Нестор Малеча. Збори звернулись до редакцій «Херсонських вістей» та «Известий Херсонського уездного земства», та вимагали відкриття в повіті українських відділів. Однак у цих виданнях швидко з'явилися власні українські розділи, в яких з'являлися політичні заяви, статті, вірші та новини про українську політику. За доволі короткий проміжок часу були засновані книгозбірня, книгарня, читальня, також засновано співочий гурток та військову філію. А вже у квітні місяці розпочала свій вихід перша газета на українській мові «Вісник».

Згодом «Українська Хата» починає втрачати свій вплив (нестача коштів, відсутність приміщень, політичні репресії та інше). Але, не дивлячись на все сталась реорганізація у « Просвіту». На далі виникає « Українська книгарня», найголовнішим став напрям у вивченні української мови, регулярні курси, розбудова освіти.

Учительська контрреволюційна організація націоналістів « Павільйон ». Основним джерелом інформації є слідча справа НКВС, яка зберігається в державному архіві Херсонської області. Головними злочинцями по справі були скадовські вчителі Пилип Йосипович Виговський, Казимир Андрійович Бантос та Володимир Іванович Ташіян. Про сам хід та конструювання справи написав у своїй праці Олександр Олександрович Коник [15]. У січні 1938 учасників справи було взято під варту. Їх звинувачували за « контрреволюційну діяльність» та « зраду батьківщини». Ніби то, організація поширювала антирадянські анекдоти й українські пісні та зазіхала на територіальну цілісність СРСР.

3.2 Репресовані вчителі Херсонщини

Репресивним акціям у Херсоні піддалися в основному ті, хто брав участь у сприянні українізації в регіоні після Лютневої революції в Петрограді 1917 р. Серед них Іван Микитович Челюк та Сергій Іванович

Шульгін, а також несправедливо звинувачені херсонські науковці, яких вважали частиною неіснуючої контрреволюційної групи, відомої як «Спілка визволення України». Крім того, були репресовані викладачі Херсонського педагогічного інституту та деякі інші працівники освіти. Приголомшливо, але ці репресивні заходи не минули навіть дітей, родичів яких помітили як «колишніх» [20].

Микола Федорович Чернявський (1867-1938) [11] Відомий український поет, письменник, громадський діяч, педагог і викладач мови ХІНО. Він є найстаршим і найдосвідченішим чоловіком в українському відділі і він передає свій багатий життєвий досвід молоді. Завзятий борець за «українізацію», засновник об'єднання «Українська Хата», голова Херсонської філії «Просвіти». За свою діяльність його тричі заарештовували — у 1929, 1932 та 1937 роках. Останній арешт закінчився розстрілом у січні 1938 року. Реабілітовано в 1956 році.

Скрипниченко Володимир Григорович, у 1931 році мав 42 роки [11]. У 1918 р. за гетьмана П. Скоропадського перебував на державній службі. Один із найвідоміших і найвпливовіших організаторів і керівників української філії в 1921-1925 рр., ХІНО викладач української літератури. Водночас обіймав важливу посаду директора інспекції «Просвіта». У 1929 році за активну діяльність був заарештований.

Ігнат Максимович Ситник народився 1893 року в селі Покровка Херсонської області в родині священика. Брав участь в активній діяльності відомого українського громадського діяча Ю.В. Шумського. У ХІНО викладав спів і керував хором, виступи якого виходили далеко за межі Херсонщини і відповідним репертуаром пробуджували національну свідомість слухачів. У 1932 році був заарештований і звинувачений у контрреволюційній діяльності. Звільнений у березні 1932 р. за відсутністю доказів [1].

Проценко Дмитро Федорович народився в 1896 році. В. Благовіщенка Херсонської області селянська родина середняків. [2].

Закінчив ХІНО в 1925 році, працював спочатку в Лук'янівській сільськогосподарській школі, а на початку 1930-х років був помічником директора Херсонської фельдшерсько-акушерської школи. У 1922 році заарештований і підданий слідству за причетність до діяльності петлюрівської організації. У 1929 р. заарештований за участь у «контрреволюційній організації», звільнений у квітні 1930 р. за недостатністю доказів.

Висновки до третього розділу. Радянська влада здійснювала повний контроль над освітньою сферою, щоб молодь несла в маси корисні для влади думки. Проте не згодні з цим просвітяни зазнавали переслідувань і репресій. На Півдні України переслідування почалися в 20-х роках і тривали, переростаючи у ще більші хвилі репресій. Освітяни були незадоволені політикою радянської влади щодо української мови та культури, низькою зарплатою, жахливими умовами життя, примусовим відчуженням церковних земель і шкіл, зростанням національної свідомості українців. Херсонський інститут народної освіти (ХІНО) був осередком антирадянської коаліції, весь викладацький склад якого сприяв «українізації» навчального процесу. Було заарештовано і страчено багатьох працівників освіти. Незважаючи на репресії, люди прагнули пізнати і пізнавати власну культуру та історію.

РОЗДІЛ 4

ТЕМА РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ВЧИТЕЛІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ: МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

4.1. Методичні рекомендації щодо викладання теми сталінського терору

Тема сталінського терору - одна з найскладніших і найболючіших тем в історії України. Вчителю важливо викласти її максимально об'єктивно, з повагою до жертв репресій та з урахуванням вікових особливостей учнів.

Залучення різноманітних джерела інформації: підручники, документальні фільми, свідчення свідків, фотографії та інші матеріали. Це допоможе учням краще зрозуміти тему, що таке сталінізм, які були його причини та наслідки. Звісно, у наш час з прогресуючим розвитком технологій та розвитком суспільства, велика кількість матеріалів знаходиться у вільному просторі веб-сайтів, соціальних мереж та навіть електронних бібліотек. Корисними, як для учнів так і вчителів є матеріали та навчальні програми на сайті Всеукраїнської школи онлайн [4].

Ось кілька прикладів методів та ресурсів, які можна використовувати:

- Проведення дискусії: Можна організувати дискусію про причини, наслідки та важливість пам'яті про сталінський терор.
- Перегляд відео-матеріалів на відповідних державних ресурсах.
- Читання особових справ репресованих. Надати інформацію про репресованих вчителів, та провести разом аналіз їх справ.
- Провести урок-реквієм пам'яті жертв сталінського терору. Залучити матеріали міського архіву, наприклад Херсонський державний архів містить онлайн виставку „ Фотографій з архівних справ“[7].

- Створення проекту, презентації тощо. Розділити учнів на групи та надати теми з матеріалом для вивчення, наприклад : « Роль вчителя у добу сталінського терору» , « Масштаби терору на Півдні України » , « Аналіз справ репресованих осіб ».

Загалом, тема сталінських репресій та їх жертв дає чудові дослідницькі можливості та широкий спектр тем для шкільних історичних проектів. Це можуть бути завдання спеціально орієнтовані на певну людину, соціальну групу, професійну групу, етнічну меншину тощо. Географічно проект охоплює регіон чи конкретний населений пункт. Рекомендується не розширювати географічні межі всієї України, оскільки це переважало б проекти студентів практичними матеріалами та значно збільшило б час на підготовку.

Підручник з історії України (10 клас) не містить велику кількість інформацію про усіх репресованих, вони надають статистику загиблих або арештів та інформацію про більш відомих жертв, таких як діячі культури чи урядовці. Якщо, учням цікаво та є можливість для більш детального вивчення, тоді можна використати методи більшої обізнаності з цієї теми.

4.2. Використання біографічних відомостей про репресованих вчителів для патріотичного виховання та формування громадянської свідомості учнів

Біографії репресованих вчителів – це цінний матеріал для патріотичного виховання та формування громадянської свідомості учнів. Їхні історії можуть допомогти учням:

- Зрозуміти трагічні наслідки тоталітарного режиму: Репресії проти вчителів – це лише один із прикладів жорстокості радянської влади. Вивчаючи історії репресованих вчителів, учні - зможуть краще оцінювати, як тоталітарний режим може знищувати людей та їхні прагнення.

- Відчутти цінність свободи та демократії: Історії репресованих – це нагадування про те, як важливо берегти свободу та демократію. Учні зможуть зрозуміти, що за ці цінності люди боролися та платили за них найвищу ціну.
- Сформувати повагу до людського життя: Історії репресованих вчителів – це свідчення того, що людське життя – це найвища цінність. Учні зможуть зрозуміти, що ніхто не має права забрати життя, і що за це кожен понесе покарання.
- Виховати почуття патріотизму: Історії репресованих вчителів – це приклад того, як люди боролися за свою Україну. Учні зможуть зрозуміти, що патріотизм – це не лише любов до своєї країни, а й готовність захищати її свободу та незалежність.
- Сформувати громадянську свідомість: Історії репресованих вчителів – це приклад того, як важливо бути активними громадянином та не схилитися перед несправедливістю. Учні зможуть зрозуміти, що вони мають право на свободу слова та інші права, і що їм треба це пам'ятати та знати.

Якщо залучити біографічні матеріали репресованих, є варіант проведення уроків-пам'яті, розповісти учням про життя та діяльність, про їхні трагічні долі. Також, створення проектів, діти можуть дослідити історії репресованих вчителів свого регіону, створити презентації, фотовиставки, або написати статті. Ще відвідування музеїв, це буде не тільки повчальною практикою, а й доволі цікавою.

Висновки до четвертого розділу. Тема сталінського терору є складною і болючою в історії України, і вчителям важливо подати її об'єктивно та з повагою до жертв. Необхідно використовувати різні джерела інформації, включаючи підручники, документальні фільми, свідчення свідків і фотографії. Вчителі повинні зосередитися на людській історії та пояснити причини та наслідки сталінського терору. Необхідно використовувати різноманітні методи навчання, такі як лекції, дискусії,

семінари та написання есе. Біографії репресованих учителів можуть бути використані для патріотичного виховання та формування громадянської свідомості учнів.

ВИСНОВКИ

Масовий терор населення було розпочато після жовтневого перевороту більшовиків 1917 р. Трагічний масштаб репресій відбувся після штучного голодомору 1932 – 1933 років. Надалі у 1937 -1938 рр. вони вже охоплюють всю територію України. Викорінення та переслідування науково-інтелігентного населення гальмувало майбутній розвиток українського суспільства, знижувало культурно-освітню та етнічну цінність національного населення всіх станів, призводило до руйнування багатьох напрямів наукової діяльності.

За розмахом винищення населення країни сталінський терор не знає собі подібних у світовій історії. Репресій зазнали усі категорії науково-педагогічної інтелігенції в Україні: керівники Наркомосу УРСР, робітники науково - дослідницьких установ, викладацький склад вузів, викладачі середніх закладів, учителі шкіл, вихователі дитячих будинків, студенти. Протягом 1933-1934 рр. було «очищено» 200 «націоналістів і ворожих елементів», а з суто політичних міркувань тюремний колектив поповнювався завідувачами обласного відділу народної освіти та 90% працівників райвідділів, які були звільненні.

Періодизація масових репресій 30- рр. ХХ ст. в Україні :

Перший період (1929-1931 рр.) – це так звана «шахтинська справа», політичні процеси над українською інтелігенцією, «шкідниками» і «саботажниками», насильство над селянами, початок розкуркулення і депортацій під час колективізації;

Другий період (1932-1934 рр.) був пов'язаний, насамперед, з терором голодом, який було штучно влаштовано проти українців, що привело до демографічного зменшення населення майже на 7 млн. осіб; заборона процесу «українізації» і постишевські репресії проти української інтелігенції, діячів культури, науки і освіти, письменників, журналістів і представників мистецтва;

Третій період (1936-1938 рр.) історично відомий як «Великий терор», оскільки був пов'язаний з найбільшими репресіями.

Гоніння та знищення було тотальним і охоплювало усі верстви населення. Люди підозрювали один одного, виникали доноси на один одного. Масові збори та мітинги за для арештів « ворогів режиму».

Багато інцидентів є похідними від власних розмов учителів, які називаються «зізнання» та показання свідків, які не є доказами. Через неприйнятні та незаконні методи розслідування освітяни були змушені зізнатися у злочинах, у яких вони не брали участі. Значний вплив на життя деяких освітян справило їхнє політичне минуле, яке пов'язане з членством у різних контркомуністичних організаціях, цих організації зазвичай діяли до 1920-х років. Чиновники НКВС приділяли велику увагу національностям. Якщо хтось був поляком, цього було достатньо, щоб приписати йому роль у «Польській військовій організації», якщо він був українцем, його можна було віднести до «Військової націоналістичної організації», якщо він був євреєм, то міг бути віднесено до «Контрреволюційної сіоністської організації». Якщо вихователі мали родичів, які жили за кордоном, їх також можна було вважати такими, що брали участь у «шпигунстві на користь іншої країни».

Основними наслідками масових репресій стало фізичне знищення національних діячів та інтелігенції, а також моральне розкладання тих, кого терор не торкнувся. Репресії сталінського режиму масово вплинули на всі верстви населення. Була зруйнована доля мільйонів людей. Суспільство страждало від страху, наклепів, насильства. Наша держава зазнала величезних демографічних втрат, понівеченого суспільства, зламанної волі. Але, не зважаючи на всі жахливі обставини продовжилась « українізація» суспільства. Випускали брошури, книжки, журнали та навіть курси української мови.

Щодо сучасних уроків у шкільному курсі історії на тему : «Сталінські репресії проти вчителів». Потрібно розуміти, як правильно

надати та викласти інформацію учню. Як зацікавити та не дати купу нудної та тягучої інформації. Звісно, загальної інформації в підручнику може бути достатньо, але набагато цікавіше вивчати інформацію не лише в книжковому форматі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Архівна кримінальна справа 4959 ФС. 11.05.1931 -24.05.1931. - 112 арк. України в Херсонській області. - Фонд «Припинений» на осіб, яких знято з оперативного обліку. - Архів Управління Служби безпеки - Ситник Ігнатий Максимович.
2. Архівна кримінальна справа 2428 ФС. 17.09.1929 - України в Херсонській області. - Фонд «Припинений» на осіб, яких знято з оперативного обліку. - Архів Управління Служби безпеки - Проценко Дмитрій Федорович.
3. Архівна кримінальна справа 4381 ФС. 12.06.1931 - 5.06.1932 (27.11.1937). - 178 арк. України в Херсонській області. - Фонд «Припинений» на осіб, яких знято з оперативного обліку. - Архів Управління Служби безпеки - Легенький Захар Васильевич.
4. Всеукраїнська школа онлайн (Електроний ресурс) - <https://lms.e-school.net.ua>
5. Державний архів Миколаївської області . <https://archive.mk.ua>
6. Державний архів Одеської області <https://archive.od.gov.ua/2022/05/donnya-pamyati-zhertv-politychnyh-represij/>
7. Державний архів Херсонської області <https://kherson.archives.gov.ua/informacijna-diyalnist/dokumentalni-vystavky-on-line/osobystist-i-represiyi-foto-zi-sprav-represovanyh/>
8. Енциклопедія Історії України Шаповал Ю.І. СПІЛКА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ (СВУ) [Електронний ресурс] . URL: http://www.history.org.ua/?termin=Spilka_vyzvolennia (останній перегляд: 06.04.2024)

9. Шаповал Ю.І. "УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР" ("УНЦ") [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Україна—Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2019. - 842 с.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainskyj_nat_tsentr (останній перегляд: 06.04.2024)

Література

10. Бажан, О. (2009). Документи радянських спецслужб як джерело у вивченні історії міст і сіл України 1920–1940-х років. Краєзнавство. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/31943/11-Bazhan.pdf>

11. Беляєв Ю. І., Мішуков О. В., Федяєва В. Л., Самсакова І. В - Херсонський державний університет. Історичний нарис (1917-2007). - Херсон : В-во ХДУ 2007. - 352 с.

12. Варшавчик М. Я. Ю. І. Шаповал. Людина і система: штрихи до портрета тоталітарної доби в Україні / Варшавчик М. Я. // Український історичний журнал. - 1995. - № 6. - С. 138-140. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1995_6_138

13. В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицький; ред. С. О. Васильченко, рец. канд. іст. наук Ю. І. Шаповал. / Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. – Київ: Либідь, 1991. – 342 с.

14. Котляр Ю., Міронова І. Колективізація, хлібозаготівлі та голодомор 1932 – 1933 рр. <https://www.reabit.org.ua/books/mk/>

15. Коник О. Учительська контрреволюційна організація українських націоналістів «Павільйон». 1938 рік: конструювання карної справи. Scriptoriumnostrum. 2017. № 3 (9). С. 53 - 63.

16. Кузовова Наталя. Голодомор 1932–1933 років на Херсонщині : монографія. Університетська книга, 2023. 372 с
17. Марочко В.І. ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ В УСРР [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2004. - 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Golodomor_1932_1933 (останній перегляд: 06.04.2024)
18. Нікольський Володимир Історичні аспекти юридичних підвалин політичних репресій 1941 - 1980-х років в Україні / Нікольський Володимир // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. - 2003. - 8. - С. 444-451.
19. Онопрієнко В. Репресована наука України. - К., 1990. - 65 с.
20. Павленко В. Херсонський інститут народної освіти у справі «Спілки визволення України» у 20-ті - на початку 30-х років ХХ століття (до 100-річчя Херсонського державного університету). Scriptorrinostrum. 2017. № 1(7). С. 122-15
21. Реабілітовані історією. Миколаївська область. 2020. – 700 с. – (Реабілітовані історією) <https://www.reabit.org.ua/books/mk/>
22. Реабілітовані історією. Одеська область. 2010. – 800 с. – (Реабілітовані історією) <https://www.reabit.org.ua/books/od/>
23. Реабілітовані історією. Херсонська область 2005. – 944 с. – (Реабілітовані історією) <https://www.reabit.org.ua/books/ks/>
24. Цибуленко Л. та Г. Цибуленко - ВІЗІЯ КОНВЕЄРНОГО ЗНИЩЕННЯ НА ПРИКЛАДІ РЕПРЕСІЙ У

ПОЛЬСЬКОМУ СЕЛІ НОВОПЕТРІВКА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12684/1/Tsybulenko_Tsybulenko.pdf

25. Шкварець В.П. ШИТЮК М.М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-ті роки ХХ століття. - К.: Тетра, 2000. - 550 с. / Шкварець В.П. // Український історичний журнал. - 2001. - № 1. - С. 151-152. - Режим доступу:

http://resource.history.org.ua/publ/journal_2001_1_151

26. Шкварець Валентин Терор проти громадян польського походження на півдні України у 20-30-ті роки ХХ ст. / Шкварець Валентин, Шитюк Микола // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. - 2002. - 7. - С. 154-161.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Мезенок Вікторія Олександрівна _____, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності

- академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

11.04.2024
(дата)

(підпис)

Вікторія Мезенок
(ім'я, прізвище)

ДОДАТОК Б

Персоналії репресованих викладачів

1. Гривезірський Костянтин Юрійович, був ректором університету з 1921 року. Народився у 1886 р. на Харківщині, в сім'ї звичайного священика. Закінчив відділення історико-філологічного факультету Харківського університету. Очолив Херсонський інститут народної освіти в дуже скрутний період його становлення (1921-1923 р.р). Докладав дуже багато зусиль для організації навчального процесу в інституті та його збереження. Загальноновизнаний, авторитетний і фактичний керівник осередку української інтелігенції в ХІНО і на Херсонщині. За висновком слідства саме за час його керівництва осередок оформився в «контрреволюційну організацію». У 1923 році повернувся до Харкова, потім працював у Луганську. Репресований у 1937 році [20].

2. Федоровський Костянтин Трохимович (1892-1942). Педагог і психолог, наукові здобутки якого сьогодні є загальноновизнані. У 1919 році закінчив Полтавський педагогічний інститут. Починаючи з 1926 року працював у ХІНО, був завідувачем кафедри з педагогіки. З 1927 року став але авторитетним лідером групи, її ідейним керівником. За матеріалами слідства, він - «рупор української інтелігенції, що боролась проти радянської влади» .

Виявився найбільш стійким до наклепів: вступив у відкриту боротьбу з партійним керівництвом та аргументовано захищав свої погляди. Був двічі заарештований - у 1932 і 1938 роках. Під час слідства відмовився підписувати звинувачення, тому його постійно возили від одного місця арешту до іншого[20].

3. Легенький Захар Васильович, народився у 1888 році в селищі Рокитне, Кременчуцького повіту на Полтавщині. Колишній офіцер російської армії, доцент ХІНО. Один з найбільш активних учасників українського супротиву в місті Херсоні, з 1927 року - перший помічник К.

Федоровського. Був арештований за антирадянську агітацію і належність до української «контрреволюційної організації» в червні 1931 року і звільнений з-під варти в березні 1932 р., так як слідство не встановило його обвинувачень. Повторний арешт за участь в діяльності «СВУ» закінчився розстрілом у листопаді 1937 року [3].

ДОДАТОК В

Терміни та поняття на допомогу вчителю історії.

Термін	Поняття
Репресії	Політичні переслідування, що застосовуються державою до своїх громадян.
Терор	Система державного насильства, спрямована на залякування та придушення суспільства.
Голодомор	Масовий голод, що призвів до загибелі мільйонів людей.
Депортація	Примусове виселення людей з їхніх місць проживання.
Політика українізації	Політика, спрямована на розвиток української мови та культури.
Сталінський режим	Тоталітарний режим, що існував в СРСР під керівництвом Й. Сталіна.
Колективізація	Примусове об'єднання селянських господарств у колгоспи.
Індустріалізація	Швидкий розвиток промисловості.
В'язні ГУЛАГу	Люди, які були ув'язнені в радянських концентраційних таборах
Заслання	Примусове переселення людей до певної місцевості.
Тоталітарний режим	Режим, який характеризується жорстким контролем влади над усіма сферами життя суспільства.
ГУЛАГ	Система радянських концентраційних таборів.